

Maja Bednarska, *Wolność człowieka w komunikacji medialnej*, Wydawnictwo Naukowe UPJPII, Kraków 2020, ss. 295, ISBN 978-83-7438-677-7

Praca pt. *Wolność człowieka w komunikacji medialnej* autorstwa Mai Bednarskiej wpisuje się w dorobek szkoły etyki mediów prężnie rozwijającej się przy Instytucie Dziennikarstwa Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie (dalej: UPJPII). Jej twórcą i mistrzem jest filozof i medioznawca, ks. prof. Michał Drożdż, założyciel instytutu, inicjator cyklu konferencji etyki mediów organizowanych w Krakowie od 15 lat, które znalazły uznanie i poczesne miejsce w kalendarzu wydarzeń naukowych polskich specjalistów nauk medioznawczych. W obszarze refleksji naukowej ks. M. Drożdż kładzie podwaliny pod personalistyczny paradygmat etyki i aksjologii mediów. Toteż krakowska szkoła etyki mediów w ślad za swoim twórcą wyróżnia się personalistycznym profilem badawczym i źródłowo czerpie z antropologii personalistyczno-fenomenologicznej Karola Wojtyły. Jej specjalizacją naukową są szeroko zakrojone filozoficzne badania medioznawcze nad komunikacją medialną. Już samo wykształcenie autorki omawianego studium odsłania specyfikę badawczą krakowskiego ośrodka. Autorka uzyskała gruntowne przygotowanie w zakresie dziennikarstwa i komunikacji społecznej oraz filozofii, umiejętnie łącząc te dwie dyscypliny w projekcie, którego rezultatem jest przedmiotowa monografia. Środowisko badaczy filozofii mediów skupione wokół Uniwersytetu Papieskiego, do którego należy autorka recenzowanej pracy, wniosło niepodważalny wkład w uznanie etyki, antropologii i aksjologii mediów przez polskich medioznawców za pełnoprawną subdyscyplinę nauk o komunikacji społecznej i mediach. Dotychczas bowiem w Polsce badania medioznawcze prowadzono głównie w obszarze studiów politologicznych, kulturoznawczych i prasoznawczych. Nie oznacza to jednak braku zainteresowania filozofią komunikacji w instytutach filozofii. Doniosłe osiągnięcia w rozwoju badań nad filozofią komunikacji odniósł zespół prof. Bolesława Andrzejewskiego, by wspomnieć tylko poznański ośrodek filozoficzny.

Referowane studium pt. *Wolność człowieka w komunikacji medialnej* jest kolejnym ogniwem cyklu znaczących publikacji filozoficzno-medioznawczych tworzących pionierski dorobek krakowskiej szkoły etyki mediów, pośród których bezdyskusyjnie powinno się wymienić prace m.in.: *Logos i ethos mediów: dyskurs paradygmatyczny filozofii mediów* (M. Drożdż, 2005), *Osoba i media: personalistyczny paradygmat etyki mediów* (M. Drożdż, 2005), *Etyczne orientacje w mediasferze* (M. Drożdż, 2006), *Odnaleźć się w mediasferze* (M. Drożdż, 2019), *Osoba i media w prawdzie i uczciwości* (M. Drożdż, 2019), *Lokowanie idei w reklamie: studium analityczno-badawcze na*

podstawie treści w polskiej wersji serwisu YouTube (K. Cymanow-Sosin, 2020). Na uwagę zasługują również liczne tomy zbiorowe ogłaszane jako rezultat debat naukowych prowadzonych w ramach konferencji etyki mediów. Wybitnie aksjologiczna tematyka tomów pokonferencyjnych dotyczy: prawdy, dobra, wolności, odpowiedzialności, zaufania, dialogu i mądrości w komunikacji medialnej.

Interesująca nas praca Mai Bednarskiej ukazała się nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II. Recenzje wydawnicze sporządzili prof. Kazimierz Wolny-Zmorzyński oraz dr hab. Tomasz Homa. Rozprawa liczy 295 stron. Składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, spisu bibliograficznego i wykazu skrótów. Brak jest natomiast streszczenia w języku obcym. Wydanie publikacji zostało sfinansowane przez Fundację im. Świętej Jadwigi Królowej w Krakowie, Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie oraz Uniwersytet Papieski.

Referowana monografia stanowi ogłoszony drukiem zapis pracy doktorskiej autorki nt. *Wolność komunikacji medialnej jako wyraz wolności człowieka. Inspiracje personalistyczne*, przygotowanej pod kierunkiem ks. prof. Michała Drożdża i nagrodzonej w roku 2018 przez kapitułę Konkursu Akademickiego im. bp. Jana Chrapka na najlepszą rozprawę doktorską inspirowaną nauczaniem Jana Pawła II o roli mediów w promowaniu godności człowieka. Uzyskawszy specjalizację w filozofii mediów, autorka podjęła zatrudnienie na stanowisku adiunkta w Katedrze Mediów i Komunikacji Społecznej UPJPII. Jak sama podaje w nocie biograficznej zamieszczonej w pracy, była współinicjatorem krakowskich konferencji etyki mediów. Jej wielopłaszczyznowa aktywność naukowa została doceniona i uhonorowana Stypendium Prezydenta Miasta Krakowa w roku 2011.

Swój projekt badawczy autorka wyprowadza z trzech podstawowych założeń. W pierwszym wskazuje na niezmienność fenomenu wolności wynikającą z równie niepodlegającej zmianom struktury ontycznej człowieka, w której wolność ta się manifestuje. Wolność podmiotu i jego zdolność do komunikowania są pryncypialnymi atrybutami osoby realizującymi jej istotę w aspekcie etycznym i ontycznym. W drugim założeniu badaczka rozpoznaje w komunikacji medialnej prymarną dla zmediatyzowanego społeczeństwa przestrzeń negocjowania formy wolności osobowej zarówno w wymiarze spekulatywnym, jak i prakseologicznym. Jej komunikacyjnym wyrazem jest wolność słowa. W trzecim przyjmuje osadzenie komunikacji medialnej na wartościach personalistycznych jako konieczny warunek zachowania jej teleologicznego ukierunkowania na rozwój poszczególnych osób i całych społeczności. Jedyne adekwatne dla natury wolności słowa rozumienie tej wartości może determinować właściwe z niej korzystanie w mediosferze. Wszystkie te przesłanki prowadzą autorkę do wysunięcia hipotezy badawczej uznającej wolność w komunikacji medialnej za wyraz wolności człowieka.

W studium przyjęto personalistyczną perspektywę badawczą odwołującą się do dorobku filozoficznego trzech personalistów: Emmanuela Mouniera jako nestora nowoczesnego personalizmu europejskiego oraz dwóch polskich personologów w różnorodny sposób współpracujących z redakcjami mediów i publikujących samodzielne teksty

dziennikarskie: Karola Wojtyły i Józefa Tischnera. Co istotne, autorka zastrzega, że celem jej badań nie jest analiza komparatywna i opracowanie krytyczne poszczególnych interpretacji kategorii wolności w pracach wymienionych personalistów. Ich oryginalne filozofie osoby mają posłużyć autorce do sformułowania na gruncie filozofii komunikowania realistycznej i doświadczeniowej koncepcji wolności w komunikacji medialnej szeroko czerpiącej z filozofii dialogu i fenomenologii, które to kierunki współczesnej filozofii stały się podstawą personologii J. Tischnera i K. Wojtyły.

Oryginalność projektu M. Bednarskiej polega na przekroczeniu spekulatywnego charakteru rozprawy przedmiotowo roztrząsającej problem ściśle filozoficzny w kierunku identyfikacji i szczegółowej eksplanacji jego empirycznego korelatu w mediasferze przy wykorzystaniu metod badawczych właściwych dla nauk o mediach. Toteż poza świadczącymi o rzetelnej pracy filozoficznej metodami historyczno-analityczną i fenomenologiczną, autorka kompetentnie posługuje się również metodami analizy zawartości prasy i analizy wywiadów pogłębionych. Transparentnie określona metodologia projektu i wyczerpujące uzasadnienie doboru jego zaplecza teoretycznego potwierdzają gruntowne przygotowanie do prowadzonych badań, sprawność metodologiczną, biegłość w obszarze obu dyscyplin – filozoficznej i prasoznawczej oraz godną podkreślenia umiejętność prowadzenia dyskursu naukowego integralnie łączącego odmienne perspektywy badawcze, spekulatywną i empiryczną, eksplorujące to samo doświadczenie wolności człowieka w komunikacji medialnej.

Tak zakrojony przedmiot i metodologia badań pozwalają na prowadzenie autentycznego dialogu medioznawców-filozofów podejmujących namysł aksjologiczno-antropologiczny nad doświadczeniem etycznym osoby w przestrzeni medialnej i medioznawców-empiryków domagających się pragmatycznej weryfikowalności tez i konstatacji reprezentantów orientacji filozoficznej. Co najistotniejsze, praca M. Bednarskiej doskonale potwierdza paradygmatyczne znaczenie filozofii dla nauk o mediach. Dzięki spekulatywno-empirycznej analizie danego problemu etycznego na wybranym przykładzie dyskursu medialnego tygodników opiniotwórczych autorka dowodzi niepodważalnej obecności przesłanek filozoficznych u podstaw działań komunikacyjnych uczestników procesu komunikowania medialnego, zwłaszcza rozmyślnie dobranych i silnie profilujących przekaz medialny po stronie nadawców komunikatu. Etyczno-antropologiczne uwarunkowanie czynu komunikacyjnego osoby w mediasferze wymaga zatem uwzględnienia koherentnego z medialną *praxis* komponentu filozoficznego w analizach medioznawczych także o charakterze empirycznym w celu pogłębionego rozumienia przyczyn danego aktu komunikacyjnego i jego konsekwencji dla doświadczenia etycznego i rozwoju osobowości etycznej interlokutorów w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym. Już sama autorka potwierdza naszą konstatację, stwierdzając we wstępie: „Kiedy filozofia będzie stanowić fundament do rozumienia rzeczywistości osób, ich wolności i komunikacji, to badania społeczne w ramach nauki o mediach wskażą konkretne miejsca kryzysu rozumienia wolności człowieka w komunikowaniu medialnym” (s. 15).

Na szczególną uwagę zasługuje struktura pracy. Pierwszy rozdział porządkuje pojęcia kluczowe z punktu widzenia przedmiotu badań, jak: wolność człowieka, wolność

słowa i komunikacja. Dla wykazania współczesnego sposobu konceptualizacji wolności słowa wykraczającego poza kontekst specjalistycznego dyskursu filozoficznego i potwierdzenia przyjętej w rozprawie hipotezy badawczej autorka posłużyła się wynikami badań własnych uzyskanych na podstawie wywiadów pogłębionych z nadawcami i odbiorcami mediów oraz badaczami metakomunikacji medialnej. Ujawniły one liczne rozbieżności w definiowaniu istoty wolności słowa przez uczestników i teoretyków komunikowania medialnego przekładające się na niezgodną z naturą tej wartości jej stosowalność w przestrzeni medialnej. W odpowiedzi na zidentyfikowany w pierwszym rozdziale kryzys rozumienia wolności słowa, w dalszych rozdziałach pracy poszukiwano jego remedium na gruncie personalistycznej filozofii wolności. W rozdziale drugim zawarto charakterystykę specyfikacji personalizmu jako jednego z nurtów filozofii XX wieku. Na tym tle zarysowano prezentację postaci i stanowisk personologicznych E. Mouniera, K. Wojtyły i J. Tischnera. Autorka wyszczególniła właściwą dla każdego z filozofów dominantę ich myślenia o osobie. I tak w jej ocenie personologię Mouniera wyróżnia skoncentrowanie na zagadnieniach społecznych, personalizm Wojtyły jest zogniskowany na dynamizmie komunikacyjnym osoby, zaś w filozofii dramatu Tischnera nacisk położono na relacyjności i dialogiczności osoby. Pierwsze dwa rozdziały przybrały charakter wyraźnie historyczno-filozoficzny, dwóm kolejnym nadano formułę analiz ściśle systematyczno-fenomenologicznych. Rozdział trzeci miał na celu wypracowanie personalistycznej koncepcji wolności słowa w komunikowaniu interpersonalnym w oparciu o konstatacje personologii Wojtyły i Tischnera. Przed rozdziałem czwartym, centralnym dla całego opracowania, postawiono zadanie osadzenia tej koncepcji w szerokim *spectrum* uwarunkowań komunikowania medialnego, którego fundamentem pozostaje komunikacja interpersonalna. Toteż gruntownej analizie poddano kwestię wolności komunikowania nadawcy przekazu, wolności komunikowania odbiorcy przekazu, istotę wolnego przekazu medialnego, odpowiedzialności komunikacyjnej ponoszonej przez osobę, odpowiedzialności za komunikowany przekaz i odpowiedzialności wobec komunikowanych wartości. Kontekstualnie dla poszerzenia oglądu badanego zjawiska odwołano się także do społeczno-politycznych, strukturalno-instytucjonalnych i prawnych czynników określających funkcjonowanie wolności słowa w mediosferze. Rozdział piąty, w stosunku do czterech poprzednich, otrzymał wymiar aplikacyjny i złączył w sobie perspektywę filozoficzną oraz prasoznawczą. Autorka wykorzystując kategorię mitu medialnego, dążyła do egzemplifikacji wolności słowa na przykładzie dyskursu medialnego „Tygodnika Powszechnego” i Tygodnika „Polityka” traktującego o katastrofie lotniczej polskiego samolotu Tu-154M pod Smoleńskiem 10 kwietnia 2010 r. Z powodzeniem dokonała rekonstrukcji medialnego mitu powstałego wokół katastrofy smoleńskiej na łamach wybranych tygodników w poddanym badaniu okresie od kwietnia 2010 r. do sierpnia 2011 r.

Już sam szkic struktury pracy, wyżej zakreślony, ujawnia jej niekonwencjonalny charakter. Faktycznie bowiem rozprawa ta przełamuje konwencję kompozycyjną prac badawczych przyjętą w naukach społecznych. Standardowo w monografiach z obszaru nauk społecznych przejrzycie wyszczególnia się część teoretyczną poprzedzającą część empiryczną. W ramach komponentu empirycznego rozdział metodologiczny

zwyczajowo jest samodzielną jednostką w stosunku do następujących po nim rozdziałów prezentujących wyniki badań, zawierających ich analizę i wnioskowanie. Tym niemniej zastosowane przez autorkę rozwiązanie kompozycyjne nie należy rozpatrywać w kategoriach błędu. Jego dobór nie był przypadkowy. Tak ukształtowana struktura pracy pozwoliła odsłonić dwie warstwy badawcze projektu: filozoficzną i empiryczno-prasoznawczą. W naukach społecznych część teoretyczna najczęściej ma charakter poglądowy, sprawozdający stan dotychczasowych badań i głównie referujący założenia teoretyczne. Tymczasem w studium M. Bednarskiej pierwszym czterem rozdziałom nie przyznano formuły ściśle poglądowej, przez co nie ograniczają się one wyłącznie do zreferowania poszczególnych stanowisk personologicznych. Wprost przeciwnie, rozdział trzeci i czwarty mieszczą w sobie badania systematyczno-filozoficzne, których rezultatem jest oryginalna koncepcja wolności człowieka. Konieczność jej sformułowania potwierdziły wyniki wywiadów pogłębionych przedstawionych w pierwszym rozdziale, a jej przekładalność na medialną *praxis* dowiedziono w rozdziale piątym – prasoznawczym. Należy zatem uznać, że komponent empiryczny monografii sam w sobie nie był głównym celem badań, lecz został podporządkowany nadrzędnym dla całej koncepcji pracy analizom filozoficznym. Stąd autorka swobodnie posługuje się danymi empirycznymi w rozdziale pierwszym, nadając im znaczenie wprowadzające i koncepcyjne oraz w rozdziale piątym przypisując im wartość dopełniającą.

Z rozmysłem uchylamy się od gruntownego omówienia wypracowanej przez badaczkę personalistycznej koncepcji wolności osoby w komunikowaniu medialnym, jak również od wyczerpującej prezentacji wyników analizy prasoznawczej medialnego mitu katastrofy smoleńskiej, który to temat sam w sobie wzbudza silne emocje w debacie społecznej. Naszym zamierzeniem nie jest bowiem polemika z autorką. Ta, podjęta z odpowiedzialnością, musiałaby przekroczyć ramy artykułu recenzyjnego. Nie relacjonując szczegółowo czytelnikowi najbardziej interesujących fragmentów pracy, chcemy go skłonić do indywidualnej lektury opracowania. W tym miejscu możemy jedynie zasygnalizować naszą zasadniczą zgodność ze stanowiskiem filozoficznym autorki i zapewnić o jej wysokim kunszcie badawczym, który zaowocował nowatorską rozprawą. Tym niemniej czujemy się w obowiązku przywołać trzy wnioski ogólne będące w naszej ocenie jednymi z najistotniejszych konstatacji M. Bednarskiej. W tym zakresie oddamy głos samej autorce. Po pierwsze, świat mediów „jest przede wszystkim i w pierwszej kolejności światem osób. Dlatego wolność komunikowania w jego ramach jest zawsze wyrazem wolności konkretnej osoby” (s. 278). Po drugie, „wolność człowieka w komunikowaniu nie jest prosta, nie jest logiką przyczynowo-skutkową. Jest ona sproblematyzowana, nieprzewidywalna, jak nieprzewidywalna jest reakcja naszego interlokutora. Jest uwarunkowana sceną, czasem i okolicznościami dramatu, jaki się wydarza między osobami” (s. 278). Po trzecie, „wolność człowieka w komunikowaniu medialnym to nie tylko wyraz wolności osoby w postaci wolności słowa. [...] Wolność osoby w komunikowaniu to świat woli osoby. Świat jej wnętrza, jej chcenia, preferencji, racjonalnego wyboru, stanowienia siebie w słowach, panowaniu sobie, samorefleksji, a dopiero potem budowania relacji

z innymi i tworzenia otaczającej rzeczywistości. [...] Wolność słowa w komunikowaniu medialnym to efekt końcowy procesu komunikacyjnego, który rozpoczyna się u samego ontycznego źródła osoby. To eksplikacja jej osobowej natury” (s. 278).

Recenzowane studium stanowi zwartą, dobrze przemyślaną, precyzyjnie rozplanowaną całość. Podjęty problem badawczy jest ważki, a dobór metod analizy odpowiada jego interdyscyplinarnej specyfice, dzięki czemu autorka uchroniła się przed niebezpieczeństwem jednostronnego zawężenia przedmiotu badań mającego ze swej natury wielowymiarowy i złożony charakter. Postawione cele badawcze zostały pomyślnie osiągnięte. Styl rozprawy jest komunikatywny, zaś język cechuje się potoczną polszczyzną. Prowadzona narracja jest logiczna. Rozważane szczegółowe stanowiska filozoficzne starannie scharakteryzowano, umiejętnie wystrzegając się zbyt rozległej syntezy. Wnioski wyciągane w toku wywodu są wyważone i dobrze uzasadnione. Źródła bibliograficzne można uznać za reprezentatywne, choć wyraźnie zaniedbano szerszą kwerendę pozycji obcojęzycznych. Autorka mogła także w większym zakresie dokonać w zakończeniu pracy eksplikacji rezultatów badawczych, raz jeszcze transparentnie sumując uzyskane wyniki analiz. Podniesione uwagi krytyczne nie podważają jednak niekwestionowanych walorów poznawczych rozprawy. W sposobie rozwiązania głównego zagadnienia badawczego autorka wykazała się wysokim poziomem merytorycznym i dowiodła zdolności do prowadzenia samodzielnych badań filozoficzno-medioznawczych. Co istotne, do końca zachowała bezstronność badawczą, nie ujawniając własnych preferencji politycznych i osobistej oceny zjawisk składających się na medialny mit katastrofy smoleńskiej, przedmiotowo trzymając się wyników analizy prasoznawczej. Badaczka nie rości sobie także pretensji do całkowitego wyczerpania tematu i absolutnej obowiązywalności wysuniętych konstatacji, lecz ukazuje dalsze możliwe perspektywy poznawczej eksploracji fenomenu wolności osobowej w komunikacji medialnej, któremu poświęciła omawiane studium.

Monografia M. Bednarskiej jest okazowym przykładem projektu badawczego dla tych medioznawców, którzy formułują pytania o empiryczno-metodologiczną przekładalność zaplecza teoretyczno-filozoficznego medioznawstwa personalistycznego i poszukują metod badania empirycznego mediosfery na gruncie rodzącego się w Polsce personalistycznego paradygmatu komunikowania medialnego. Niewątpliwie praca autorki jest kolejnym korkiem na drodze do powstania polskiej szkoły medioznawstwa personalistycznego.

Piotr Guzdek
Uniwersytet Opolski
Polskie Stowarzyszenie Familiologiczne